

– *Milyen kérdések merültek fel eddig a Kuratórium elmúlt két éves tevékenysége során?*

– A Kuratórium 2000 júniusában kezdte meg munkáját, az azóta felmerült számos kérdés közül azonban két olyat szeretnék kiemelni, amelyek hosszú távú hatásúak az intézmény életében. Az első évben behatóan vizsgáltuk az OSZK informatikai állapotát, a második évben pedig a könyvtár stratégiai tervének és az ahhoz kapcsolódó költségvetési terveknek a kidolgozásában működtünk közre.

– *Vannak-e már a Kuratórium tevékenységéhez kötődő konkrét eredmények?*

– Egy konzultatív testület munkájának eredményeit értékelni mindig nagyon nehéz, hiszen nem közvetlen döntést hozó fórumról van szó, a döntések mindig más testületeken, személyeken keresztül valósulnak meg. A látszatát is szeretném elkérni, hogy akár a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának a könyvtárral kapcsolatos, akár az OSZK vezetésének utóbbi időben hozott pozitív döntéseit a Kuratóriumnak tulajdonítsam. Néhány eredményt talán ennek ellenére is megemlíthetek. Nagyon fontosnak tartom, hogy a Kuratórium a jogszabályban meghatározott keretek között folyamatosan működik, és kitűnő munkakapcsolatot alakított ki a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumával, az OSZK vezetésével, valamint a könyvtáros szakmai szervezetekkel. A testület eddigi ülésein mindig élénk, érdemi szakmai vitában – a segítségnyújtás szándékával – tárgyalta a napirenden lévő kérdéseket, és fogalmazott meg javaslatokat. Munkánkról a 3K folyamatosan tájékoztat. Az elmúlt két évben közleményt jelentettünk meg a Nemzeti Kulturális Örökség miniszterének átadott beszámolóinkról. Aki nyomon követte a beszámolóinkban megfogalmazott javaslatokat, és módja van az OSZK életének figyelemmel kísérésére, az eldöntheti, hogy vannak-e összefüggések a javaslataink és a meghozott döntések között. Személyesen azt tekinteném a legnagyobb eredménynek, ha a könyvtár olvasói, felhasználói, munkatársai egyaránt elégedettek lennének az Országos Széchényi Könyvtár működésével, helyzetével. Ebben kifejeződne a Kuratórium munkájának elismerése is, és így maradéktalanul megvalósulna az alapítói szándék.

Pegán Anita

Tükörcserepek

Az OSZK a Könyvtáros írásainak tükrében

Tükör által is homályosan látunk. Mennyit láthatunk hát akkor, ha a tükör előtt meg sem jelenik a teljes látvány, mit adhat akkor az vissza? Diribdarab, hol elmosódottabb, hol élesebb kontúrú látványszeleteket.

Köszöntsék hát ezek – a Könyvtáros lapban megjelent – hol fényes, színes, hol matt és szürke tükörcserepek – történetseletek – a 200. évfordulóját ünneplő Országos Széchényi Könyvtárt, nemzeti könyvtárunkat.

Az 1951-ben először Könyvbarát címmel indult Könyvtáros fél évszázados fennállása alatt elsősorban a „tömegkönyvtárak”, majd későbbi definíció szerint a közművelődési könyvtárak szaklapja. Az az orgánus, amelyben a mindenkori könyvtárügyi aktualitások kapnak helyet. Eltűnődtem az 50 évfolyam tartalomjegyzékeinek lapozgatása közben: vajon miért, hogy koronként igen sok, más időszakokban pedig igencsak gyér híradást találtam nemzeti könyvtárunkról. Talán volt valami elegáns távolságtartás a nemzeti könyvtár részéről a közérthető fogalmazást megkívánó lappal szemben? Talán nem illettek az OSZK tevékenységével, helyzetével kapcsolatos gondok a különféle „könyvtári mozgalmakat”, „irányelveket” követő, kiszolgáló, ugyanakkor mégis számtalan újat felvető Könyvtáros hasábjaira? Talán szerkesztői szólaltatták meg ritkán saját könyvtárunkról az OSZK szakembereit? Meglehet, amit egy-egy időszakban éppen közzé lehetett volna tenni, „kényes téma volt?”

Mert 50 év alatt – a nemzeti könyvtár központi szerepkörét is tekintve – időnként igencsak kevés a Könyvtárosban azon publikációk száma, amelyek valóban az Országos Széchényi Könyvtárról, annak kisugárzó szerepéről szólnak. Egy történeti körképhez a lap írásai csak adalékkul szolgálhatnak: a Nemzeti Könyvtár legutóbbi fél évszázadáról szóló „sajtószemle” csak az 1955-ben újraindult Magyar Könyvszemle, az 1955-től megjelenő Könyvtári Figyelő s nem utolsó sorban az 1958-tól rendszeresen megjelenő OSZK Híradó áttekintésével válhatna teljessé.

Ugyanakkor az 50 év alatt rengeteg cikket kopogtak az írógépek a Könyvtáros számára – önként vagy megkeresésre – az OSZK munkaszobáiban. Csakhogy ezek a cikkek részei is meg nem is a nemzeti könyvtári védjegyű írásoknak. Nevezetesen az 1952-től az OSZK keretén belül működött Módszertani Osztály (Módszertani Kabinet), majd KMK munkatársainak cikkeiről van itt szó. Ezek az írások a Könyvtárosban (is) publicitást kapva meghatározó szerepet játszottak a magyar könyvtárak szakmai életében. A KMK azonban olyan mértékben volt nyitott a könyvtári társadalom, a könyvtárpolitika, a szakmai nyilvánosság felé, hogy szinte önálló intézménynek láttuk mi, könyvtárosok. A KMK-s szakmai publikációk viszont felölelik a magyar könyvtárügy teljes fél évszázados történetét. E történet összefoglalására azonban még e jeles évfordulón sem vállalkozhattunk. Tekintsük át – szubjektív tallózással inkább csak azt, hogy mit írt a Könyvtáros magáról az Országos Széchényi Könyvtárról!

1951. szeptember, az első híradás: Az Országos Széchényi Könyvtár a többi – nyilvánvalóan erre felszólított – könyvtárral (Országgyűlési Könyvtár, Központi Technológiai Könyvtár, Műszaki Egyetem Könyvtára) egyetemben könyvkiállítást rendezett 8 tárlóban a feldolgozó osztály folyosóján alkotmányunk tiszteletére. A Kommunista Kiáltvány első magyar kiadása, Marx, Lenin, Sztálin könyvek mellett kiállították az 1848-as Függelenségi Nyilatkozatot, az 1919-es alkotmányt, Petőfi és Kossuth kéziratokat, s az akkor elmaradhatatlan békeharcos dokumentumokat. Augusztus 19-20-ra a kiállítás kiköltözött a Múzeumkertbe, „hogy a dolgozók minél nagyobb számban megláthassák a könyvtár kincseit és azt a munkát, amit a könyvtár dolgozói a szocializmus építése érdekében kifejtének.” Erről a kiállításról sajnos nem közölt képet a Könyvtáros elődlapja, de hogy milyen is lehetett a kültéri kiállítás, jól illusztrálják a későbbi (1953. június–júliusi) képek, egyiken a könyvtár Múzeumkertbe helyezett választási kölcsönző asztala, másikon pedig az OSZK

park-könyvtára. E kitelepülések láthatólag „nagy sikert arattak” a fotózás kedvéért képbe álló bicikliző gyermekek és anyukáik körében.

1952. augusztus: a Könyvtáros korra jellemző ünnepi számában cikk „150 éves az Országos Széchényi Könyvtár” címmel Varjas Béla főigazgató tollából. Az évfordulás írás hangsúlya a történeti bevezető után a „dolgozók kiszolgáltatásának igényére” esik. A hungarika gyűjtésének feladatán belül kiemeli, hogy az OSZK gyűjtése kiterjed a nemzetközi tudományos irodalomra: „köztük elsősorban a Szovjetunióban és a népi demokráciákban megjelenteket” tüntetik ki nagy figyelemmel. A „dolgozó nép felé fordulást” leginkább a cikkhez közölt fotó illusztrálja, a Vörös Fallal díszített nagyolvasót láthatjuk, elmélyülten dolgozó fiatal „munkásokkal”. Az írás részletesen beszámol a könyvtárban folyó szakmai munkákról: a mikrofilmmezés megindulásáról, a régi könyvek feldolgozása nyomán a katalógusok bővüléséről. (A katalogizálást a könyvtárosok szalagrendszerben végzik, mint a gyárakban!) A központi feladatként végzett nemzeti bibliográfiai munkálatok eredményeként sorolja fel a „szovjet mintára” megindult Magyar Nemzeti Bibliográfiát s a folyóirat-repertóriumot. Már itt megtudhatjuk, hogy a bibliográfiai osztály az 1921–1945. évi retrospektív Magyar Könyvészet összeállításán fáradozik, s tervbe vették az 1806-tól induló retrospektív sajtóbibliográfiát is! Negatívumként felelegeti ugyan a nemzeti könyvtár épületének ellehetetlenedését, de bízva néz a jövőbe: „Népi demokráciánk, a dolgozó nép állama, most megoldja ezt a problémát, még az öt éves terv folyamán új, önálló, korszerűen felszerelt könyvtárpületet emel a nemzeti könyvtár számára.” (Itt még az I. öt éves tervről – 1950–1954 – van szó!) E halvány utaláson kívül nincs a szaklapban egyetlen utalás sem arra, hogy ekkor már építész tervezik a nemzeti könyvtár új épületét.

1952. november: az I. Országos Könyvtárügyi Konferencia, a Minisztertanács 204-3/1952. határozata a könyvtárak fejlesztéséről. A nemzeti könyvtárra vonatkozó passzus szövegűen így hangzik: „Az Országos Széchényi Könyvtárat, mint az ország legnagyobb könyvtárát a tudományos és tömegkönyvtárak legfontosabb segítőjévé kell fejleszteni. Feladata saját könyvtári tevékenységének továbbfejlesztése mellett a módszertani és bibliográfiai segítségnyújtás a többi könyvtáraknak (sic!). Az Országos Könyvtári Központ feladatai közül az Országos Széchényi Könyvtár átveszi a bibliográfiai munkát és a nemzetközi csere feladatát. Az Országos Széchényi Könyvtárban központi könyvtártudományi módszertani kabinetet kell létesíteni.” S létrejött a későbbi KMK, valamint a Bibliográfiai Osztály, mely szervezeti egységek megalakulásáról azon nyomban tudósít is a Könyvbarát.

1954-ben híradás jelenik meg arról, hogy a szovjet könyvtártudomány útmutatásai alapján a könyvtártudományi elméleti kérdések tisztázásának igényével „munkaközösségeket” alakítottak az Országos Széchényi Könyvtárban. A katalógus-szerkesztő munkabizottság a tömegkönyvtárak segítésére, a bibliográfiai az ajánló bibliográfiáknak szóló iránymutatásra, a könyvtárjogi a könyvtári hivatali élet irányítására, az olvasószolgálati pedig a tömegkönyvtárak közül is elsősorban a megyei és járási könyvtárak segítésére alakult.

1956. június: A Könyvtáros szerkesztősége felteszi a kötelező kérdést: mit várnak a második öt éves tervtől a különböző könyvtártípusok képviselői. A bátorságra s nyílt szókimondásra alapot ad a könyvtáros hasábjain is, hogy hónapok óta dül már

az ún. „szabadpolc vita”, amely kimondva-kimondatlanul is a könyvtárak demokratikus szolgáltatási lehetőségeiről, a könyvtárhasználók szabad és ideológiától fűtött nevelőszellemmel nem korlátozott olvasmányszabadságáról szól.

A Dörnyei Sándor által fogalmazott válasz az OSZK rejtegetett nemzeti szellemiségéhez illő. A cikkíró beszámol arról, hogy 1956. május 14-én a könyvtárban nagyaktíván, majd osztályértekezleteken vitatták meg a II. ötéves terv (1954–1959) irányelveit. „A felszólalások alapján az az általános vélemény alakult ki, hogy az irányelvek feltűnően méltatlanul bánnak a könyvtárakkal”. Nem ideológiai alapon állapították meg a kollégák, hanem igencsak intézményi érdeket néztek. Nehezményezték, hogy a kultúra más területein (mozi, színház) feltűnően nagy beruházásokat terveztek, s ugyanakkor – az elmúlt években az OSZK-ra rótt új feladatok ellenére – nincs szó a nemzeti könyvtár felépítéséről, noha ezt már az I. ötéves terv előirányozta. Felrötták, hogy „a felszabadulás óta Magyarországon több ezer könyvtárt létesítettek, könyvtár céljára azonban egyetlen épület sem készült.” „A nagyaktíván résztvevő könyvtárosok felkérték a könyvtár vezetését, hogy beadványban forduljon az illetékes szervekhez és adja elő azt a kívánást, hogy az Országos Széchényi Könyvtár és épületének kérdését iktassák be a második ötéves tervbe.”

1956. július: Gombocz István veretes írásban mutatja be az OSZK nemzetközi kapcsolatait. A szigorúan szakmai szempontú híradás tulajdonképpen az OSZK-ba került Nemzeti Csereközpont működését, a saját kiadványcserét s az ötvenes években szintén az OSZK-hoz csatolt könyvtárközi kölcsönzést mutatja be. Milyen kitágult horizontot is mutathatott ez a beszámoló a külkapcsolatoktól hermetikusan elzárt népkönyvtárak könyvtárosainak! Hiszen kiderül itt, hogy az OSZK a vasfüggönyön át is fenn tudta tartani nyugati nemzetközi kapcsolatait, sőt az ötvenes években is részt vett különféle nem szocialista könyvtári és dokumentációs szervezetek életében.

Természetesen a korabeli lapszámokból nem tudhatjuk meg, hogyan élte meg a nemzeti könyvtár 1956 történéseit. Török Bálint újságíró, akkor az OSZK munkatársa későbbi (1991. február) visszaemlékezéséből tudhatjuk meg, hogy itt is megalakult a nemzeti bizottság, amely „legfőbb feladatának a könyvtár nemzeti kincsét jelentő állományának megóvását tekintette”, s ennek érdekében állandó ügyeletet szervezett a férfi munkatársakból. (November 4-én Dörnyei Sándor és Fazekas László volt bent a könyvtárban.)

1956. november–1957. április: a Könyvtáros lap nem jelent meg, így hát nem lehet nyoma annak, hogy márciusban felmentették Varjas Béla főigazgatót, s a könyvtár élére állított miniszteri biztos végezte el a „tisztogatást”. (Ezt a hírt persze akkor sem közölhette volna a folyóirat, ha történetesen nem szünetel a megjelenése.)

1957. május: már az első újonnan megjelenő lapszám – amely az Országos Könyvtárügyi Tanács újjaalakulását közli – hangsúlyosan kiemeli a nemzeti könyvtár felépítésének követelését. Maga Kózhalmi Béla javasolja a Tanácsnak, hogy vizsgálja meg az OSZK nehéz helyzetét (épület), beleértve a vezetést is. (Csak tán nem némi tisztogatásra van szükség?)

A Minisztertanács 1959-es – a Budavári Palotaegyüttes kulturális hasznosításáról szóló – határozatát követően a könyvtár épületének kérdése rendszeresen visszatér a Könyvtáros hasábjaira.

1960. január: a „Céljaink és feladataink a VII. pártkongresszus tükrében” kérdésre Kovács Máté, az OKT elnöke, a Művelődési Minisztérium Könyvtári Osztálya, az Országos Műszaki Könyvtár (Jánszky Lajos) mellett megszólal Jóború Magda, az OSZK főigazgatója. Már konkrétumként tájékoztathatja a könyvtári közvéleményt a Várba költözésről; határozat van rá, bizonyosan meg is valósul. A második ötéves tervben (a tényleges terv: 1961–1965) az OSZK 1,5 millió könyv és 3 millió egyéb dokumentuma felköltözik a Várba. „Ezzel végre meglesz a lehetőség annak, hogy a könyvtár korszerű, szocialista nemzeti könyvtárrá váljon.”

A vezetői megszólalást az év során rendre követték az új épület álmát dédelgető cikkek – nem sejtve, hogy még több mint két évtizedet kell rá várni.

1960. február: Sebestyén Géza bemutatja a várbeli épület tervét, és halkán – inkább csak külföldi példákkal illusztrálva – megfogalmazza az új épülettel kapcsolatos szakmai kívánalmakat is.

1960. július: az OSZK építésének témaköréhez szorosan kapcsolódik Borsa Geodeon júliusi írása: „Az Országos Széchényi Könyvtár elhelyezésének története” (Könyvtártörténeti írás a kezdetektől az akkori helyzetig.)

Az OSZK munkatársai közül az építéssel foglalkozó Tombor Tibor és Farkas László vették időnként a fáradságot, hogy a Könyvtáros hasábjain az építkezés lassú előrehaladásáról, de leginkább a tervekről beszámoljanak. Későbbi visszaemlékezésekből megtudhatjuk azt is, hogy az 1960-as években Sebestyén Géza irányításával az OSZK munkatársai minden szakmai előkészületet megtettek annak érdekében, hogy a tervezett első határidőre (1968) a Várba egy könyvtári funkcióiban, szolgáltatásban megújult, az új épület adottságait kihasználó nemzeti könyvtár kerüljön. Az, hogy ennek az újra és újra történő áttervezésnek, újabb szakmai megoldásoknak még több ízben kellett nekiveselkedniük, már nem rajtuk múlott.

1963. szeptember: a bizakodó hangvételű írás beszámol az addig elkészült munkálatokról. Műszaki rajzban is bemutatja a raktártömbök beépítésének tervét. A két év múlva, 1966 februárjában megjelent beszámoló pedig már a ténylegesen megépült raktároronnyról, az olvasószolgálati terek akkori műszaki és funkcionális elgondolásairól (többek között a katalógustér fölé tervezett nagy előadóról) ad hírt. S nem utolsó sorban a csak műszaki szakemberek által elképzelhető jövőző látványt – a fehér és szürke márványfalú előcsarnokot – dicséri Tombor Tibor. (E színekről jegyezte meg egy angol látogató az 1990-es években a Könyvtárosban, hogy hideggé teszik és látványban széttörik a teret.) Az 1966-os műszaki leíráshoz a Könyvtáros ritka történeti értékű illusztrációkat közölt: a később soha nem látható betonszerkezetek, burkolat nélküli olvasóterek látványát.

1966. május: a később hamvába holt szakmai tervekben olvashatunk egy jellemző adalékot. Vértesy Miklós álmodta meg az OSZK-ban elhelyezendő, az írás és a könyv történetét kiállítás formájában bemutató „könyvmúzeumot”. Mint kiderült, nyitott kapukat döngetett.

1966. június: Csapodi Csabáné – mint a legilletékesebb – már be is számolt a széles nagyközönségnek a „kiállítási bizottság kialakult elképzeléséről, a márvány lépcsőházat körülvevő állandó könyvművészeti kiállítás tervéről”. A kiállítási bizottság igen szépet álmodott, ekkorra már megtervezték azt is, hogy mely könyvtörténeti emlékeket az épület mely pontján szeretnék elhelyezni, milyen művek és dokumentumok állíthatók ki eredetiben, melyek másolatban. Utólag is csak sajnálhat-

juk, hogy a könyvmúzeum később elvetett terve – s nyilván más szakrészlegek bizottságainak előkészületei is – mennyi energiát emészthettek fel, mennyi gondolatot, hitet, lelkesedést, tennivágyást utaltak a soha meg nem valósuló álmok körébe. Mert bizony elmúlt a határidő, újabb és újabb, az épület tereire vonatkozó „felsőbb” határozatok születtek, s a könyvtár továbbra is a Múzeum körúton szorong, kibővülő szolgáltatások helyett egyre több korlátozással élve az olvasók kiszolgálásában. (Sokan emlékszünk a 3–5 nap határidővel vállalt könyv- és folyóiratkerő úrlapra is.)

Eltelik egy bő évtized mire ismét híradással élt a Könyvtáros a Széchényi Könyvtár új (az 1970-es évek végére sem befejezett) otthonáról.

1969. december: Sebestyén Géza itt publikálta legfontosabb OSZK-ról szóló elméleti-könyvtárpolitikai meditációját „Gondolatok a nemzeti könyvtárak feladatairól” címmel. A krónikás véleménye szerint az akkori kérdéseket a könyvtárpolitikának és az OSZK-nak a társadalmi, szakmai változásoknak megfelelően időről-időre fel kellene önmagának tennie s megválaszolnia. A kiindulópont a nemzetközi összehasonlítás: miben különbözik a magyar nemzeti könyvtár más országokétól? „Ahogy egyik jellemzője a nemzeti tartalmú gyűjtemény, a másik épp a központi szolgáltatások rendszeres kiépítése és ebből adódóan az intézmény szerkezetének sajátos kettőssége”. A könyvtári szakosodás létrehozta, hogy a nemzeti könyvtárak már nem „általános gyűjtőkörű” könyvtárak. „A cél, amit a könyvtárak szervezett kooperációja elérhet, lényegében nagyon hasonlít ahhoz, amit a régi klasszikus nemzeti könyvtár tűzött maga elé. A különbség csupán annyi, hogy *egyetlen könyvtár rendezett állománya helyett az ország számos könyvtárában levő, összehangolt s áttekinthetővé tett állomány által* valósul meg [kiemelés az eredeti szövegben]. ... A központi katalógus, a könyvtárközi kölcsönzés stb. által a régi egység modern formában helyreállítható. Ki szervezze az integrációt? Nem természetes-e, ha az a nemzeti könyvtár, amely ezt az egységet hajdan a falai között tudta megteremteni? ... Természetes feladata a nemzeti könyvtárnak, hogy az ország könyvtári életének eleven központja legyen. A fentiekből következik, hogy az úgynevezett »központi feladatok« a nemzeti könyvtár szervezetében nem járulékos elemek. Ellenkezőleg, a modern korban épp ezek biztosítják a könyvtárnak azt a szerepet, amit hajdan saját állománya révén játszott.” Ünneprontás lenne-e halkan megkérdezni: vajon húsz év óta mindig, minden központi szerepkörben „eleven központja” volt-e az OSZK az ország könyvtári életének?

1973. A magyar könyv 500. évfordulója.

A jeles könyvünnepre írott Könyvtáros-cikkek egy része szintén kapcsolatba hozható az OSZK-val. Felidézhetjük, hogy a nemzeti könyvtár e fontos dátumra rendezett kiállítását a még mindig építés alatt álló új épület helyett kénytelen volt a Nemzeti Múzeum tereiben megrendezni. A híradás szerint a kiállítás tematikája megfelelt „a szocializmus építése” adott korszakra jellemző kultúrpolitikai elveinek: a beszámoló kidomborítja, hogy a könyvkiállításon a régi századok mellett igencsak nagy hangsúllyal szerepeltek a felszabadulás utáni évtizedek könyvei.

(Egyébként a magyar könyv ünnepéről az 1973. májusi Könyvtáros Borsa Geodeon Hess Andrásról írott cikkével emlékezett meg.)

1977. szeptember: a Könyvtáros ünnepi száma az Országos Széchényi Könyvtár 175. évfordulójára. Korábban, a nagy épületvárás évtizedeiben elmaradtak a tízévente illendő évfordulós penzumok.

Havasi Zoltán főigazgató-helyettes osztja meg gondolatait a lap olvasóival az Országos Széchényi Könyvtár központi funkcióinak megújulásáról. Számadása szerint az elmúlt évtizedekben az OSZK „mind a nemzeti bibliográfiai munkálatok, mind a könyvtörténeti kutatások egyik meghatározó műhelyévé vált.” Való igaz, a nemzeti bibliográfia ekkor már kialakult rendszerével van is oka dicsekedni a Széchényi Könyvtárnak, s több híradásból is értesülhettek a Könyvtáros olvasói (Borsa Gedeon cikkei az 1970-es években), hogy ekkor már nagy léptékkel folynak az RMNY munkálatai.

A tudományos műhely gondolat ismétlődik az „Országos Széchényi Könyvtár mint műhely” címmel a jubileumi számban közzétett, Havasi Zoltánnal készült riportban is.

1978. január: a Könyvtáros a Gerő Gyula főszerkesztő bevezette „Számvetés ... Tervek” rovatban megszólaltatta dr. Jóború Magdát. A szűkszavú nyilatkozatban a főigazgató asszony a szakmai előrehaladásról, a hungarikakutatás tervéről, az MNB számítógépes előállításának – a gépesítés első lépéseinek – munkálatairól szól.

A könyvtár épületének kérdésében bizakodásának adott hangot, remélve, hogy 1980-ban mégis megtörténik a Palota átadása. Ekkorra már egészen kényes téma lehetett az épület, a költözéshez kapcsolódó szakmai tervek sora. Találunk egy halvány utalást arra is, hogy a több évtizedes huzavona milyen erőzíóval rombolta nemcsak az „agyonszállított” könyveket, hanem hogyan tette tönkre, mennyire hátráltatta a nemzeti könyvtár munkatársainak szakmai lelkesedését is. Talán éppen itt kereshetjük az okot, hogy amíg a közművelődési könyvtári rendszerek az 1970-es években számtalan szakmai újításba fogtak, s erről híradásokkal is éltek, a nemzeti könyvtárról szóló cikkekből, híradásokban alig-alig érzékelhetjük „az egyenlők között első” szakmai presztízsét.

1978. május: Farkas László veti fel ismét, hogy „Mikor költözik új otthonába a nemzeti könyvtár?” Cikkéből értesülnek a könyvtárosok, arról, hogy 1970/1971-ben átervezték az épületet (pl. a könyvszállító berendezés beépítését). Sorra veszi a következő építési szakaszokat, ütemterveket és határidőket. A szerző még optimista, a szerkesztőség azonban kommentár helyett kiegészíti a cikket az akkori kulturális miniszterhelyettestől származó idézettel. (A főhatóság maga sem bízik abban, hogy a nemzeti könyvtár épülete 1980-ban átadható lesz.)

1981. október: dr. Somkuti Gabriella veszi a bátorságot, hogy megírja: „Mikor lesz új nemzeti könyvtárunk ... Könyvtáros szemmel a Várban”. Az indulattól fűtött, a tényeket illetően mégis tárgyilagos cikk leszögezi: az épület már majdnem készen van, a nemzeti könyvtár több külső tárát már oda is költöztették a raktárakba, az építkezés viszont ismét áll. A kulisszatitkokat, az állami főhivatalokkal történt tárgyalásokat nem ismerő kívülről olvasó két évtized után is felháborodik. Csak ennyit ér, ennyi törődést kap a Nemzet Könyvtára a kulturális fejlődésről oly sokat papoló korszakban, az irányelvekre, határozatokra támaszkodó állami kultúrpolitikában? A könyvtárosszakmai érvek mellett indokolt volt a szerző kérdése: a már beleölt pénz, a félkész állapot fenntartási kiadásai sem számítanak annyit, hogy valóban befejeződjék az épület?

1983: az MSZMP-s berkekből a Nemzeti Könyvtár főigazgatói székébe került dr. Molnár Ferenc sem tud a könyvtárépület átadására konkrét évszámot jósolni: „Az építkezés eddigi története óvatosságra int, de 2-3 éven belül remélem, hogy átadják”.

Az átadás ideje bizony már csak fanyar ünnep.

1985. június: április 4. A Felszabadulás Ünnepe: megnyitották az Országos Széchényi Könyvtár kapuit a Budavári Palotában. A Könyvtáros minden méltatás, örömködés helyett csak dr. Csehák Juditnak, az MSZMP KB tagjának, a Minisztertanács elnökhelyettesének az ünnepségen elmondott megnyitóbeszédét közölte.

1985. november: eltávolodva a dátumtól, amikor még ünneprontásnak hatott volna, a Gerő Gyula szerkesztette Könyvtáros kötelességének érezte, hogy az utókor számára megörökítse az Országos Széchényi Könyvtár építésének kálváriáját. Pajkossy György riporter kérdéseire Farkas László (ekkor már nyugdíjas), Havassy Pál az első tervező és Kéki Béla tárta az olvasó elé a korábban elhallgatott, nem publikált eseményeket, problémákat. Tanulságos történet az utókor számára is.

1986. február: részadalék az építés történetéhez Urbán László „Ellenpontok a könyvtárépítés témájára” c. cikke. Nyilvánosságra hozza, hogy a nemzeti könyvtár építése során a nagy előcsarnok bővületében mily sok könyvtárosi ellenállás, vita, érv dacára áldozták fel az olvasói terek logikus megközelítésének kívánalmát.

1986. július: a Könyvtáros közli, hogy „hosszú átmeneti idő után új vezetők kerültek az Országos Széchényi Könyvtár élére: Juhász Gyula akadémikus, történész professzor főigazgatónak, Szente Ferenc, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ igazgatója főigazgató-helyettesnek.” Juhász Gyula nem adott a Könyvtárosnak interjút vezetői szakmai programjáról, a lap csak életrajzi adatait közli.

1987. szeptember: a lap szerkesztősége „megszerezte” a főigazgató Rapcsányi Lászlónak adott, a Magyar Rádióban elhangzott interjút. A tudós történést bemutató riportból kihámozható, hogy a megépült Széchényi Könyvtár óriási technikai lemaradással küzdött ebben az időben, s a főigazgató legfontosabb céljai közé sorolta a komputerezés, a restaurálás és az állományvédelem gondjainak megoldását. Juhász Gyula volt az, aki sok könyvtárhasználati tilalmat feloldott (engedélyezte az OSZK látogatását a középiskolásoknak is, megszüntette több dokumentumtípus olvasásának kutatójegyhez kötött korlátozását), mondhatni a széles olvasótábor számára ő „nyitotta ki” a nemzeti könyvtár kapuit.

1989. július: megható „családi ünnep” az Országos Széchényi Könyvtárban. Soltész Zoltánné, a Régi Nyomtatványok Tára vezetője elsőként kapta meg az újonnan alapított Széchényi-émlékérmeket, Osváth Mária szobrászművész alkotását.

A rendszerváltás időszakában (1989–1991) a Könyvtáros cikkei között az OSZK-t kizárólag régi történetére vonatkozó írások (Somkuti Gabriella publikációi), néhány kolléga visszaemlékezései, egy-két szakmai újdonság (pl. híradás a Nemzeti Periodika Adatbázis on-line elérhetőségéről) képviselik. Ez utóbbiról szólván nem állhatom meg, hogy egy régi híradást fel ne idézzek. Óriási eredményként könyvelhette el akkor szakmánk, hogy nemzeti könyvtári központi szolgáltatásként elérhetővé vált a külföldi folyóiratok lelőhelyet is közlő adatbázisa. A Könyvtáros azonban tanúskodik arról is, hogy már 1951-ben – igaz „szocialista munkaverseny-felajánlásként” – tervbe vette a nemzeti könyvtár a teljes retrospektív sajtóbibliográfia elkészítését. Bár e bibliográfiai hiátus első korszaka később Busa Margit jóvoltából megjelent, mégis engedtessek meg, hogy emlékeztessük nemzeti könyvtárunkat e „tízszázöt éves terv” feladatára.

Sajnálhatjuk, hogy az akkori szerkesztőség – valószínűleg a politikától való távol maradás törekvése okán – nem hozta nyilvánosságra azt a nagy horderejű lépést (s annak hátterét), hogy Juhász Gyula 1988-ban saját hatáskörében és saját

felelősségére megszüntette a hírhedett ZKT jelzetet. (Huszonévesek kedvéért: feloldotta a politikai okokból zárolt s ezért csak jótállásokkal tűzdelt aláíratos kérelmekre – de még akkor is elutasítható – kutatási engedéllyel kézbevehető dokumentumok olvasásának korlátozását.)

1992. december: jeles vendég az Országos Széchényi Könyvtárban. A Magyarországon rendezett LIBER (Európai Kutató Könyvtárak Ligája) konferencia résztvevőit Antall József miniszterelnök üdvözi. A publikált köszöntő messze nem protokolláris beszéd, a politika, a civilizáció, a tudományos kihívásokra adandó tudományos válaszok problematikáját boncolgatta a kormányfő, s felvázolta az akkori politikai változásokból adódó hazai civilizációs dilemmák egy jelentős részét. Itt találhatóunk egy ma már történelmi fotódokumentumot is: Antall József a szónoki emelvényen, mögötte Juhász Gyula, a vendéglátó főigazgató. Egy év leforgása alatt mindkettejüknek a nekrológját olvashattuk a Könyvtárosban is.

1993. június: koronás vendég járt nemzeti könyvtárunkban. Híradást olvashattunk II. Erzsébet angol királynő és férje látogatásáról s arról a kiállításról, amelyen a gondos Széchényi Könyvtár az uralkodónő magyar családi kapcsolatait mutatta be. Ország-világ a könyvtárban tekinthette meg ekkor a Rédey Claudiával (ő az angol királynő magyar felmenője) és családjával kapcsolatba hozható magyarországi dokumentumok, műtárgyak sorát.

1994. május: a Könyvtáros tematikus száma a készülő kötelesepéldány-rendeletről. Poprády Géza (ekkor még megbízott főigazgatóként) nyilvánosságra hozza az OSZK álláspontját. A minden dokumentumtípusra kiterjedő köteles példány fenntartása és az ennek alapján történő nemzeti regisztráció központi feladata mellett érvelve hangsúlyozza a jogi szabályozáson túl a végrehajtás (vagyis a teljes beérkezés) fontosságát. (Mily régi és neuralgikus témája Szinnyei József személyes dörgedelmes levelezése óta, hogy miként lehet elérni, hogy ne legyenek hiányok a hungarika első köre, a magyarországi kiadványok teljes begyűjtésében!) A jövőendő főigazgató – akinek kinevezését ugyanezen lapszám tartalmazza – nehéz döntésként ugyan, de kimondja: a magyar könyvtáraknak le kell mondaniuk a nagykönyvtáraknak járó korábbi könyvgyarapítási forrásról (a 16 köteles példány csökketésére utal), éppen a nemzeti megőrzés érdekében. (A kiadók ugyan eddig gyakran nem küldték meg a köteles példányt a magasnak tartott költség-többlet miatt.)

1994. július: „Az OSZK régebbi minden pártnál és kormánynál és nyilván mindegyiket túl is fogja élni” címmel szerkesztőségi interjú közölt lapunk Poprády Gézával, az első olyan főigazgatóval, aki könyvtáros szakemberként, nyílt pályázat elnyerésével került az OSZK élére. Az új főigazgató a problémák halmazát nem kívülről „találta”, hanem belülről ismerte. Hogy utaljunk Sallai Istvánra: az Országos Széchényi Könyvtár ez idő tájt nem volt éppen „eleven központja” hazánk könyvtári rendszerének. Poprády Géza majdhogynem válságmenedzselésre vállalkozott. Interjújában megerősítette az első aktuális konfliktusról vallott nézetét: szükséges, hogy a köteles példányról mint beszerzési forrásról való lemondással a nagy szakkönyvtárak áldozatot hozzanak a nemzeti könyvtár teljes hungarikagyűjtésének érdekében. S ami később vihart kavart (Sonnevend Péter nyílt levele a 3K októberi számában), még az akkor fennálló törvény megsértésének ódiáját is vállalta. Kifejezte törekvését a másik fontos központi szolgáltatás megoldására; nevezetesen hogy a számítógépes technológia körülményei

között is a Széchenyi Könyvtárnak kell szolgáltatnia a központi bibliográfiai leírást, a bibliográfiai rekordok letölthetősége révén. (A rendszerváltást követő pár évben ugyanis a nagy egyetemi könyvtárak, szakkönyvtárak „elhúztak” az OSZK előtt a gépesítésben, s az MNB-nek a rekordjai – bár több évtizede számítógépen készültek – nem voltak mások számára letölthetőek. A gépesítést megoldott vagy afelé tendáló könyvtárosok körében nagy örömet jelentett a retrospektív adatfelhasználást lehetővé tevő első MNB CD-ROM megjelenése!). Poprády Géza szólt még az állományvédelem és az ezt szolgáló technológiák (mikrofilmezés) fejlesztésének szükségességéről. Korábbi könyvtáros–közéleti tevékenységének ismeretében nem csodálkozhatunk azon, hogy felemlítette: a Nemzeti Könyvtárnak intenzívebben kell részt vennie a teljes magyar könyvtárügy – akkortájt igencsak forrongó – közéletében. „Az lenne az igazi, ha az OSZK-t nem azért tekintenék az ország első könyvtárának, mert ő a nemzeti könyvtár, hanem elsősorban azért, mert a legjobban működő könyvtár, az a könyvtár, amely nemcsak az olvasói kedvéért, de az összes többi könyvtárért is dolgozik.” S végül, de nem utolsó sorban megvédte a könyvtárnak a Juhász Gyula által kezdeményezett használati nyitottságát. Ez a vezetői program valóban Sebestyén Géza szellemében készült.

1996. február: Somkuti Gabriella híradással él a Széchenyi Könyvtár készülődő új múzeumáról. Ha nem is eredeti formában, ahogy azt a várbeli építkezés során az OSZK-s kollektíva megálmodta, de mégiscsak létrejött, és ha nem is az ország könyvmúzeuma lett, de legalább a Széchenyi Könyvtár saját történetét be tudja mutatni.

1996. május: az új vezetőnek nemcsak szakmai gondokkal kellett szembenéznie. Két év múlva már gazdasági csőd fenyegette az ország első könyvtárát, amit fájó (15%-os) létszámcsoökkentéssel s egyéb ügyeskedésekkel lehetett megoldani. Poprády Géza „A nemzeti könyvtár feladatairól” c. cikke nem a programalkotás, hanem a nyilvánosság segítségül hívása céljából íródhatott. Ritka az olyan publikáció a lapban az OSZK gondjairól, ahol élesben vetődik fel a nemzeti könyvtári „tisztá profil” kérdése. „Száz év múlva az Országos Széchenyi Könyvtár működését aszerint fogják megítélni, hogy milyen teljességgel tudta begyűjteni és megőrizni a hungarikumokat, milyen teljességgel készítette el a nemzeti bibliográfiát, és nem aszerint, hogy egy hat vagy akár harminckét éves lap kiadásának veszteségeit finanszírozza-e vagy nem. Megismétlem: a nemzeti könyvtár alapítólevelében megfogalmazott feladatok ellátása megkérdőjelezhetetlen, elsődleges feladatunk és célunk.” Ekkor a kötelező feladatok védelmében kénytelen volt a könyvtár számba venni, hogy milyen – az évtizedek során – az OSZK-ra rakódott feladatok helyezhetők új alapokra. Nevezetesen pl. a könyvtárközi kölcsönzés költségeinek továbbszámítása, a Fölőpéldány Központ fenntartása vagy kiárúsítása. (Lábjegyzet: Szerencsére a kiárúsítás vevőkör hiányában nem folyt olyan ütemben, hogy egy későbbi politikai döntés ne tudta volna visszajuttatni az itt levő könyveket eredeti tulajdonosaiknak. A Széchenyi Könyvtár soha el nem évülő érdeme, hogy az államosított egyházi könyvtárak bezúzásra szánt könyveiből legalább ennyi értéket meg tudott óvni (úgy-ahogy) fél évszázadon keresztül.) Itt érezzük tetten, milyen szorító kényszer miatt helyezte üzleti alapokra az OSZK pl. az Új Könyvek kiadását, s döntött a Könyvtári Figyelő megtartása, a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, valamint a Könyvtári Levelező/Lap más kiadói–fenntartói konstrukciójának megteremtése mellett. (A felelősség nagyvonalúságával ennek

ellenére a mai napig mindkét szaklapunknak a fedelet továbbra is biztosította a Nemzeti Könyvtár, a 3K esetében pedig a kiadói felelősséget is vállalta.)

Az egész könyvtári társadalom életét érintette viszont a Könyvtártudományi és Módszertani Központ mint intézmény megszüntetése. (Fontos közbevetés: ez nem elsősorban az OSZK döntése volt.) Azt, hogy ez helyes könyvtárpolitikai lépés volt-e, avagy csak ártott a könyvtári rendszernek, kellő történelmi távlat híján, s különösen az önálló Könyvtári Intézet megalakítása s annak máris érzékelhető hatása miatt még nem dönthetjük el.

1996. szeptember: A Széchényi Könyvtár főigazgatója a magyar könyvtárosok világtalálkozóján felajánlja, hogy nemzeti könyvtárunk a magyar könyvtárakban őrzött külföldi patriotika dokumentumok mikrofilm-másolatával segítené déli szomszédainkat a háborúban elpusztult nemzeti könyvtárak gyűjteményének pótlásában. (Vajon éltek-e ezzel a gyönyörű szolidaritási ajánlattal a kiégett nemzeti könyvtárban figyelemfelkeltő koncerteket rendező szomszédaink?)

1997. május: „Nemzeti könyvtár és/vagy nemzeti tanulószoba?” teszik fel a kérdést a KMK olvasáskutatói. Nagy Attila és W. Péterfi Rita az OSZK vezetésének kérésére egy negyedéven át kérdőíves felméréssel szólították meg a Széchényi Könyvtár olvasóit. Ebben az időszakban a könyvtár látogatóinak háromnegyede volt egyetemista, akik tanulni jártak a könyvtárba. A felmérés a szokásos kérdéssorral készült: miért jár ide, mit keres a könyvtárban, mivel elégedett/elégedetlen, milyen javaslatai vannak. Az eredmény a fiatalok többségénél a könyvtári szolgáltatásokat illetően nagyobb részt negatív kicsengésű volt, s javaslataikból kiderült, hogy valóban iskolai, egyetemi könyvtári igényeket támasztottak. (Hogy is lehetett volna pozitív a kép, amikor a '90-es évek közepén vizsgaidőszakokban sorokban ültek az ifjak a márványlépcsőn bejutásra várva!) Az OSZK valóban végiggondolta, hogy mit tehetne (Ottovay László válasza), akár az emberi tényezők változtatásával (a rendszabályozó mérges nénik), akár az olvasótermi könyvanyag átstrukturálásával stb. A címadó kérdés azonban nem volt eldönthető utólag sem, hiszen nem az egyetemisták kutatási, tanulási hajlandóságának változásairányította a diákokat a Nemzeti Könyvtárba, hanem a hatalmas létszámnövekedés a bölcsészkarai képzésben. S az egyetemi könyvtárak helyett a Széchényi Könyvtárnak kellett állnia a rohamot.

1999. augusztus: dr. Monok István, az új főigazgató a 3K hasábjain is bemutatkozik a szakmának. Az interjúban elmondja: a nemzet könyvtárát nyitottá kívánja tenni nemcsak az olvasóközönség, hanem a tudományos világ felé is. Úgy véli: „zászlóvivőnek kell lennie a nemzeti könyvtárnak, zászlóshajónak. ... A nemzeti könyvtárat 2000-ben úgy képzelem el, mint ami a nemzeti kulturális örökséget nemcsak a hagyományos adathordozókon tudja felmutatni, hanem az Interneten is nyilvántartja a nemzeti vagyont, és megőrzi ... a televíziók vágatlan, ún. »műsorfolyam« kazettáit az utókornak ... A legátfogóbban ezt úgy lehetne megfogalmazni, hogy a jövő század nemzeti könyvtára a legtágabban értelmezett nemzeti kulturális örökséget megőrzi és modern eszközökkel megjeleníti.”

1999. szeptember: a főigazgatói programcikk egy más mederben történő folytatásának tekinthető az a publikáció, amelyet Monok István „Kutatás, állományfeltárás, szerzővé válás” címmel a könyvtáros mint kutató, a könyvtár mint kutatóhely és a könyvtártudományi kutatások témakörében közzétett.

1999. december: Az előbbi gondolatsor folytatásának tekinthető „A Nemzeti Könyvtár könyvtári és tudományos együttműködési stratégiájá”-nak közzététele. E

hatalmas dokumentumból már nem idézünk, ez már a jelen, elképzeléseiben, terveiben pedig már az új évezred nemzeti könyvtárának körvonalai bontakoznak ki.

Folytathatnánk még a tükörcserepek összegyűjtögetését a nemzeti könyvtárról szóló szakmai híradások sorával. Számptalan cikket idézhetnénk, amelyek a Nemzeti Könyvtár élenjáró könyvtári szerepét bizonyítják. Híradások sora jelent meg ugyanis az évtizedek során a nemzeti bibliográfiai munkálatok tartalmi és technikai változásairól, e szolgáltatás elektronizációjáról, a mikrofilmtechnológia hazai bevezetéséről. Cikkek tanúsítják azt a bátran képviselt szerepet, amelyet a hungarika kutatások (s ennek örvén a világ magyarságával tartott kapcsolatok) révén a nemzet tudat fenntartásában, a nemzeti értékek terjesztésében a legnehezebb időben is mindig betöltött a Széchényi Könyvtár. Tanulsággal olvashatnánk a Könyvtáros lapban sorozatban bemutatott különgyűjtemények értékeiről. Csorbíthatnánk az ünnepelés fényét, ha összegyűjtenénk a könyvtárközi kölcsönzés lassúságát és bonyolultságát bíráló véleményeket. Megdöbhenthetnénk a könyvtáros társadalmat a Fölőpéldány Központ működéséről szóló híradásokhoz mellékelt – pusztuló könyvkupacokat láttató – fotók összegyűjtésével. Kacaghatnánk ma már a Széchényi Könyvtárban az 1960-as években alakított szocialista brigádok „vállalásain”. Felidézhethetnénk az OSZK tudós könyvtárosai alakját a velük készült interjúkkal, szemezgethetnénk hol szomorú, hol poéndús visszaemlékezéseik OSZK-s sztorijaiból. Megszámlálhatnánk, mennyi nemzeti könyvtári tudományos kiadványról adott hírt a lap. Történeti adalékaink mégis, így is tükörcserepek maradnának.

Azon áhítatos tisztelettel, amellyel 1972-ben kutatási engedélyért folyamodtam, hogy százéves hírlapokat olvashassak; azon csodálattal, amit akkor éreztem, amikor itt ismerkedtem a mikrofilmtechnikával; azon hálával, amit az új katolikus egyetem könyvtárának szervezési idején kapott segítségekért (a Nemzeti Bibliográfia teljes sorának adományozása, a periodikákkal foglalkozó kollégák szakmai segítsége az egyetem folyóirattárának létrehozása során) éreztem; azon mindennapi csendes könyvtárosi örömmel, amellyel most a Néprajzi Múzeum könyvtárának vezetőjeként gyakorta keresek és találok információt a nemzeti könyvtár internetes szolgáltatásaiban; azon büszkeséggel, amellyel külföldi barátaimat OSZK-vártúrára viszem el és azon köszönettel, amellyel minden segítőkész kollégának tartozom, azt kívánom az évfordulón:

*ISTEN ÉLTESSEN,
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR!*

Kenyéri Kornélia

SOMKUTI GABRIELLA

AZ ORSZÁGOS
SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
TÖRTÉNETE

1802—1918

